

Premi BBVA Sant Joan

Rafael Vallbona

La casa de la frontera

RAFAEL VALLBONA

La casa de la frontera

Edicions 62
Barcelona

Aquesta obra ha estat guardonada amb el Premi BBVA Sant Joan 2017
de literatura catalana, convocat per la Fundació Antigues
Caixes Catalanes i BBVA CX.

El jurat del Premi ha estat compost per: Jordi Coca, Pere Gimferrer,
Giuseppe Grilli, Carme Riera i Joan Carles Sunyer.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor
qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació
d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei.
Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos,
www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment
d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).
Tots els drets reservats.

Primera edició: agost del 2017

© Rafael Vallbona, 2017

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@edicions62.cat
www.edicions62.cat

Fotocomposició: Víctor Igual
Aragó, 390. 08013 Barcelona
Imprès a Cayfosa

DIPÒSIT LEGAL: B. 17.813-2017
ISBN: 978-84-297-7613-3

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre és cent per cent lliure
de clor i està qualificat com a paper ecològic.

La primavera és una joia evanescent de tan breu i intensa; l'estiu és temps de jornades inacabables i d'esperança en la collita, els vedells i els pollins; la tardor porta la por de la mort escrita en els pesants i inacabables dies de pluja i l'hivern és un llençol blanc parat sota el qual s'amaga la vida. Per bé que dissimula amb el turisme, tot queda en suspens: amors, plets, raons, plans. Tot.

A l'hivern, els núvols que davallen de la Tossa d'Alp o de l'Orri de l'Andreu s'escampen per la plana, embolcallen el riu, envaeixen els horts del darrere de les cases com les males herbes i en uns minuts es fan els amos de la frontera abandonada. Les cases del barri, que en realitat només és la carretera que va a França, prenen llavors un aire de mausoleu de derrotats: espies, refugiats, contrabandistes, gendarmes i fugitius vaguen entre les piles de neu bruta i els tolls d'aigua negra que empastifen les parets dels vells edificis que flanquegen la calçada.

Hi ha qui diu que són els fantasmes del pas del temps que tornen transportats per les nuvolades per reclamar el que les incomptables tragèdies de la història els van prendre. Ja pot ser. A la policia nacional, que custodia de lluny el pas fronterer, no els fa gota de gràcia. Saben que

aquelles ombres del passat porten alguna premonició que les muntanyes amaguen i que ells són incapaços de percebre. Són gent vinguda a contracor de l'Espanya interior, seca i aspra. No en volen saber res del que passa aquí. Mai no entendran que les cases de la frontera trien qui les habita, els atorguen una experiència humana diferent i una percepció de la vida i la mort que els fan ser d'aquella mateixa matèria fabulosa, heroica i imaginada de què neixen els somnis.

Això no ho entenen ni els policies, veïns forçats del barri, ni els sorollosos esquiadors que coloreixen la grisor hivernal del territori. Aquesta moderna i alegre invasió trivialitza la crònica de tal manera que aviat la memòria de l'indret i la seva gent, de les pors comunes i les lluites íntimes, serà a penes un relat plàstic i fantasiós considerat propi de conviccions atàviques i poc raonable.

I de res serviran els rètols informatius que posen les administracions per recordar els fets esdevinguts allà que han marcat la història col·lectiva. Tot haurà quedat convertit ja en una mena de rondalla grotesca sense cap tipus de formulació enraonada, una bombolla mítica d'èpoques incertes i sòrdides que cal esborrar a favor del futur segur i primaverat.

Però sempre hi quedaran les cases i la gent que hi ha viscut. Les teules de pissarra trencades, els canalons desllogats pel pes de la nevada, els vells murs ennegrits pel llot que fan saltar els cotxes i els patis i els horts coberts per la neu bruta com dantesques nafres, són petges inesborrables que duen escrita la realitat a la pell. I sempre ens l'explicaran, per amarga com la fel que sigui.

La veritat és ficció, i les cases on vivim, la seva reconstrucció.

Quan per fi es va fer el silenci la Roseta el va maleir amb totes les seves forces. Tant que li havia demanat al bon Déu que allò acabés d'una vegada i que tota aquella gent seguís el camí cap a França, i ara aquella desolació sobtada provocava una basarda agra que li regirava l'estómac. Després de setmanes de tràfec de carros i autos, de nervis exaltats entre carrabiners i gendarmes, de plors de dones desconsolades perquè havien perdut fills i marit en aquell caos de misèria i dolor, de ferits amb la mirada balba, de vells amb la papada tremolosa i la boina a les mans suplicant un rosegó de pa per al net, un esquelet desnodrit que a penes recordava un ésser humà, de discussions a trets, de violentes batusses entre rojos i anarquistes com al 37, de crits i ordres tan imperatives com inútils, de l'estrèpit provocat per l'explosió del polvorí i de fred i fam per a tothom, per fi regnava el silenci. De fet més aviat era un no-res de buidor, com si la vida hagués quedat suspesa en l'aire, i tot i tothom —vius i morts, animats i inanimats—, hipnotitzats i immòbils.

Però allò no era la pau per la qual ella havia resat en silenci dia i nit, allò era un mutisme de por i de mort. Era el fang que ho embrutava tot quan es fonia la neu blanca.

Era el llot negre i fastigós que remenaven les botes dels qui encara les conservaven, les espartenyas dels qui ja només tenien penellons, les rodes dels carros que cruixien lentes i feixugues, els pneumàtics gastats dels cotxes que esgotaven el darrer litre de benzina pudent i les grinyolants cadenes dels tancs —arrogància de la màquina invencible—, el que havia convertit aquell febrer de 1939 en una pesta monstruosa com ella no havia imaginat mai.

Per això ara clamava al cel una malaurança en forma de tempesta furiosa que baixés de la Tossa d'Alp i ho arrasés tot: el gos espellifat que havia emmudit de tant bordar nit i dia a hostes i estranys, el gall que s'havia quedat sord per la metralla que disparaven els Fiat que perseguien les columnes en retirada, els legionaris instal·lats a Torre Mata —on fins uns dies abans s'havien allotjat els soldats republicans en desbandada— que s'havien passat dues nits cridant les mares i les nòvies en un deliri d'alcohol i desesperació i ara dormien la mona, i fins i tot el batec del seu propi cor, que, amb aquell daltabaix de dia i de nit, ja ni sentia. Així se'ls emportés a tots un torb violent com aquella guerra indecent que arrasés per sempre més la vida en aquella contrada perduda i mai més ningú no pogués donar testimoni d'aquell desastre!

És clar que si anava maleint-ho tot d'aquella manera el bon Déu s'empiparia amb ella, havia pensat en un moment de feblesa. Sí? Doncs que vingués a veure com havia quedat tot allà i jutgés. I si decidia que se l'havia d'emportar, que ho fes rabent i la deixés descansar per sempre al costat del seu Miquel. No demanava res més. Ja havia fet prou, a voltes a contracor, per mirar de posar algun pegat a la nafra d'aquella desgraciada mortaldat. I ni vencedors ni vençuts no li ho agrairien mai.

El divendres a migdia els nacionals havien arribat a casa seva. Feia tres dies que veia passar cap a l'altra banda de la frontera amics i coneguts de Puigcerdà. Uns li deien que fugien per por de les represàlies, d'altres que temien ser robats i assassinats pels moros de la legió, i les dones, ser violades. D'altres deien que els nacionals incendiarien la vila; tothom temia per la seva vida i fugien deixant-ho tot, incloent-hi la vida. Quin sentit tenia fugir, doncs? I cap a on?

Hi havia milers de persones que, després d'haver creuat la frontera i creient-se sans i estalvis a França, havien estat retinguts a l'aire lliure en prats a més de mil metres d'altitud i obligats a cavar forats a terra fins a l'extenuació per protegir-se del vent i el fred. N'hi havia que, de nit, s'escapolien dels vigilants i, afamats i rabiüts, saquejaven tot el que trobaven al seu pas. La Roseta va decidir que es quedaria a casa. Passés el que passés no volia morir com un animal.

Va esperar a la cuina amb el seu fill, en Ricard, que havia tornat de Barcelona uns anys abans. I quan va sentir que algú entrava cridant «*Arriba España, viva Franco!*», es va eixugar les mans al davantal i va sortir al darrere del taulell a preguntar-los què desitjaven. Qui manava l'escamot era un capità força jove, de Ponferrada, li va dir. Es va presentar com el que era, la mestressa de la fonda. No hi trobarien ningú més a casa, tothom havia marxat ja: hostes, passavolants, miserables i aprofitats. Li va servir un got de vi i li va oferir cambra si ho desitjava. L'home la va refusar amb sequedat castrense. Li va ordenar que no es moguéss de la casa.

—On vol que vagi?

A les dues i cinc del migdia d'aquell 10 de febrer van

hissar la bandera de la nova Espanya al cap de la palanca de fusta que creuava el riu Reür, a la frontera amb Bourg-Madame. El pont, inaugurat el 1887, havia estat destruït per un aiguat dos anys abans. La darrera casa del nou món que van crear els vencedors, el Finisterre d'aquella vall de llàgrimes i desolació en què es va convertir tot, era cal Miquelet, rebatejada com a hostel Iris uns anys abans: la casa de la frontera. I allà va continuar vivint la Roseta com ho havien fet els seus pares i com ho faria algun dels seus fills. Cada 10 de febrer, uns quants falan-gistes, militars, capellans i guàrdies civils s'encarregaven de recordar-li-ho. Venien en cotxes negres, sempre bruts de fang, feien tocar el *Cara al sol* a uns pobres cornetes esprimatxats i pelats de fred que es deixaven l'ànima bufant, però que de música en sabien tant com ella, victorejaven Franco i declamaven, més que llegien, el darrer *parte* de guerra de la zona: «En el día de hoy nuestras tropas han ocupado sin resistencia el territorio de Llivia, enclave situado a un kilómetro de la frontera de Puigcerdà, donde la población las recibió engalanando los balcones con banderas nacionales». Amb tanta insistència i èmfasi, se l'havia après de memòria.

La resta d'actors que quedaven en aquell drama eren mers figurants, vagabunds d'una realitat devastada que havien quedat atrapats en aquella terra minada. Anarquistes sense rumb que ningú no va voler acollir mai, militars republicans en solitària resistència al franquisme, contra-bandistes espavilats, aventurers a la deriva, vells massa cansats per recomençar cap camí, bevedors per a l'oblit, i algun taverner que els havia de donar un got de vi, i fins i tot un plat si esqueia i hi havia alguna cosa per donar gust a la sopa. Restes del naufragi. Gent dispersa que, sense

enlloc on anar, havien entès que cap retirada no tenia sentit per a ells.

I com que l'anhelada borruçada devastadora no arribava mai, la Roseta aviat va sospitar que aquella seguiria sent la raó final d'existir del seu establiment. Una barra acollidora d'incontestables històries de la diàspora, uns gots on ressonaven les veus abandonades en aquella terra de ningú i un calidoscopi de realitats, totes ben incertes. Gent estranya, tot plegat. Les terres de frontera ja ho tenen, això. Mai ningú és d'enlloc perquè no sabrien on anar si els traguessin del camp de refugiats que han anat conreant ells mateixos amb els anys, amb les mans, amb els esforços i amb els fracassos. Gent arribada d'arreu sense impediments ni passat que ha construït el seu país de ficció damunt l'estreta franja d'una ratlla vermella pintada en un mapa. Gent que se sap ben poca cosa.

Per a tots ells, la casa de la frontera és un recer, l'únic territori que trepitgen amb pas tremolosament segur.